Goede Start Ouder & Kind

Een onderzoek naar de ervaringen en ondersteuningsbehoeften van ouders en professionals in De Schilderswijk met betrekking tot zwangerschap en het opvoeden van jonge kinderen (0-4 jaar)

Barbera Voskuil
Wouter Reith
Marion van de Sande

De Mussen
Kennisnetwerk Jeugd Haaglanden
DE HAAGSE HOGESCHOOL

De Mussen
Huis van de buurt, Thuis in de buurt

DE HAAGSE HOGESCHOOL

Kennisnetwerk Jeugd Haaglanden

September 2023
© 2023 De Haagse Hogeschool

De Mussen
Hoefkade 602
2526 CM Den Haag
www.demussen.nl

De Haagse Hogeschool
Johanna Westerdijkplein 75
2521 EH Den Haag
www.dehaagsehogeschool.nl
www.kennisnetwerkjeugdhaaglanden.nl

Auteurs
Barbera Voskuil
Wouter Reith
Marion van de Sande

Uitgever
De Haagse Hogeschool

Foto omslag
Shutterstock

Vormgeving
Gabriëlle Thijsen

ISBN: 9789083280158

Inhoud

Dankwoord **4**

Samenvatting **5**

Aanleiding **6**

1 Werkwijze Onderzoek **7**

1.1 Doel- en vraagstelling 8

1.2 Opzet onderzoek 8

2 Uitkomsten Wereldcafé ouders **10**

2.1 Kenmerken geïnterviewde gezinnen 11

2.2 Zwangerschap 11

2.3 Baby 0-2 jaar 11

2.4 Peuter 2-4 jaar 12

2.5 Wensen 12

3 Resultaten digitale enquête professionals **14**

3.1 Opzet en respons 15

3.2 Antwoorden enquête 15

4 Conclusie **15**

Bijlage 1 Wereldcafé ouders **18**

Bijlage 2 Enquête professionals **23**

Dankwoord

We hebben dit onderzoek alleen uit kunnen voeren met de medewerking van toegewijde professionals en vrijwilligers. Een speciale vermelding gaat uit naar de Schilderswijk Moeders. Jullie cruciale rol bij het mogelijk maken van de bijeenkomsten is onmiskenbaar. Mede dankzij jullie inzet en betrokkenheid heeft een overweldigend aantal moeders deelgenomen. We willen ook de Schilderswijk Moeders bedanken, die als tolken hebben gefungeerd. Jullie bijdrage heeft ervoor gezorgd dat iedereen gehoord kon worden.

Een speciaal woord van dank gaat ook uit naar Herma van Essen en Marian van Kleinwee van De Mussen. Zonder jullie inspanning en betrokkenheid hadden de bijeenkomsten nooit georganiseerd kunnen worden. Ook Marion van de Sande willen we bedanken. Jouw inzet en betrokkenheid hebben dit onderzoek mede tot een succes gemaakt.

Tot slot willen we natuurlijk alle moeders hartelijk danken voor hun aanwezigheid, openheid en bereidheid om ervaringen te delen!

Barbera Voskuil (junior-onderzoeker)
Wouter Reith (docent-onderzoeker)
Lectoraat Jeugdhulp in Transformatie
September 2023

Samenvatting

Aanleiding

De Mussen heeft vanuit het FNO Zorg voor Kansen een 10 jarige subsidie ontvangen voor het programma Samen Kansrijk en Gezond in de Schilderswijk (SKGS). Binnen het deelprogramma 'Goede Start Ouder en Kind' wil De Mussen een aanbod ontwikkelen, gericht op gezinnen met jonge kinderen (0-4 jaar) in kwetsbare situaties. Dit onderzoek biedt inzicht in de behoeften van ouders van jonge kinderen (vanaf de zwangerschap totdat het jongste kind 4 jaar wordt) in de Schilderswijk met betrekking tot ondersteuning/hulp en activiteiten. Als nevendoel is het bestaande professionele aanbod in de wijk in kaart gebracht, met als uiteindelijke doel een meer passend aanbod te realiseren.

Methoden

Het onderzoek bestond uit diverse onderzoeksmethoden. Een Wereldcafé voor ouders werd georganiseerd, waarbij 51 moeders met diverse achtergronden aan verschillende gesprekstafels deelnamen. Daarnaast is een digitale enquête uitgezet onder professionals, deze is door veertien professionals van verschillende organisaties ingevuld. Bovendien vond een ontmoeting plaats tussen ouders en professionals, waarbij de resultaten van het Wereldcafé en de enquête werden gepresenteerd en aan gemengde gesprekstafels werden besproken. Bij deze bijeenkomst waren 35 ouders en circa 19 professionals aanwezig.

Resultaten Wereldcafé

In de zwangerschapsperiode missen moeders betrouwbare informatie over de zwangerschap, bevalling, borstvoeding en mogelijk complicaties. De combinatie van zwangerschap en huishoudelijke taken veroorzaakt stress, waardoor praktische ondersteuning gewenst is. Taalbarrières vormen een grote uitdaging in het contact met zorgverleners, wat leidt tot gevoelens van onzekerheid en een hoge drempel om hulp te vragen.

In de babyperiode worden beperkte opvangmogelijkheden genoemd als belemmering voor moeders om deel te nemen aan activiteiten zoals taal- en naailessen. Over het algemeen zijn moeders tevreden over kraamzorg, maar missen ze duidelijkheid over taken en verwachtingen. Er is variatie in de ervaringen met het consultatiebureau, waarbij behoefte is aan meer diepgang in de gesprekken. Moeders benadrukken het belang van voorbereidingsprogramma's voor de peuterspeelzaal waarbij ze andere moeders ontmoeten en samenspelen met hun kind.

In de peuterperiode worden zorgen over taalontwikkeling en meertalige opvoeding benadrukt waarbij moeders een tekort ervaren aan informatie en begeleiding. Moeders hebben moeite met het vinden van juiste informatie over activiteiten en speelplekken in de wijk. De beperkte woonruimte veroorzaakt uitdagingen, wat tot frustraties in huis leidt.

Resultaten enquête professionals

De geboden ondersteuning is divers, zo zijn er spreekuren en (voorlichting)bijeenkomsten. Er wordt gebruik gemaakt van verschillende benaderingen om ouders te bereiken zoals flyeren en mond-tot-mondreclame. Professionals hebben behoefte aan een overzicht over het beschikbare aanbod in de wijk en de samenhang hierbinnen. Bovendien is er behoefte aan een meertalig ondersteuningsaanbod. Professionals erkennen het gebrek aan praktische ondersteuning zoals opvang en hulp bij huisvestiging. Daarnaast worden bepaalde groepen moeders, zoals nieuwkomers en moeders met psychische problemen minder goed bereikt.

Conclusie

Er is behoefte aan een breder activiteitenaanbod voor moeders met jonge kinderen (0-4 jaar met de focus op 0-2 jaar) gericht op ontmoeting, de ontwikkeling van kinderen en samenspelen. Zowel professionals als moeders benadrukken het gebrek aan overzicht en toegankelijke informatie over beschikbare voorzieningen en diensten in de wijk, wat resulteert in een tekort aan laagdrempelige ondersteuning.

In de bijeenkomst op 22 juni kwamen de volgende wensen en suggesties naar voren:

- Er is behoefte aan contact en uitwisseling met andere moeders om ervaringen en informatie uit te wisselen en elkaar te ondersteunen.
- Er is behoefte aan laagdrempelige ondersteuning bij vragen en/of opvoedtwijfels hebben en/of zich zorgen maken over de ontwikkeling van hun kinderen.
- Er is behoefte aan meer beschikbaarheid en toegankelijkheid van informatie en ondersteunende (informele) diensten. Door de taalbarrière voelen moeders zich niet goed gehoord en begrepen. De taalbarrière vormt tevens een belemmering in de toegang tot essentiële informatie en ondersteuning.
- Er is een tekort aan praktische hulp zoals oppas, opvang en hulp bij huisvestiging.

Deze bevindingen bieden inzichten voor het vormgeven van een passend ondersteuningsaanbod voor gezinnen met jonge kinderen (vanaf de zwangerschap totdat het jongste kind 4 jaar wordt) in de Schilderswijk.

Aanleiding

De Mussen heeft vanuit het FNO Zorg voor Kansen een 10 jarige subsidie ontvangen voor de uitvoering van het programma Samen Kansrijk en Gezond in de Schilderswijk (SKGS). Dit programma richt zich op het verbeteren van de fysieke en mentale gezondheid van gezinnen zodat zij zich optimaal kunnen ontwikkelen. Naast deze subsidie wordt er ook gedurende 10 jaar onderzoek gedaan naar het effect en de impact van het programma. Hiervoor wordt samengewerkt met veel professionele partners en initiatieven in de wijk.

Voor het deelprogramma 'Goede Start Ouder en Kind' wil De Mussen binnen het programma SKGS een aanbod ontwikkelen, gericht op gezinnen met jonge kinderen (tussen de 0 en 4 jaar) in kwetsbare situaties. Hiervoor heeft De Mussen aansluiting gezocht met de volgende ketenpartners en ervaringsdeskundigen uit de Schilderswijk:

Ketenpartners
○ Centrum voor Jeugd en Gezin
○ Consultatiebureau
○ Ella Verloskundige Zorg
○ Stichting ExpEx
○ FIOM expertisecentrum ongewenste zwangerschap, verwantschapsvragen en adoptie
○ FNO Zorg voor Kansen
○ Gemeente Den Haag
○ GGD Haaglanden
○ De Haagse Hogeschool, Lectoraat Jeugdhulp in Transformatie.
○ Jongeren Informatie Punt
○ Loket voor jonge moeders
○ Leids Universitair Medisch Centrum
○ Moeders Informeren Moeders
○ Rubenshoek Centrum voor Jeugd en Gezin
○ Schilderswijk Moeders
○ Stichting Siriz
○ Stichting JESS
○ Stichting MEE
○ Stichting Multi Culturele vrouwen
○ TNO & Centering

Met elkaar kijken we naar wat er al in de wijk aanwezig is en wat er nog nodig is voor in de wijk om zo uiteindelijk tot een aanbod vanuit De Mussen te komen. In 2022 is een groep professionals en ervaringsdeskundigen meerdere keren bij elkaar gekomen om met elkaar in gesprek te gaan om zo tot een invulling van het aanbod van De Mussen te komen. Al pratende bleek dat het ontwikkelen van een nieuw of aanvullend aanbod in de wijk veel vragen opriep bij iedereen. Wat is de behoefte van de wijkbewoners en professionals? Wat is er allemaal al in de wijk en hoe verbinden we dit met elkaar? Hoe stem je af op de diversiteit binnen de wijk en de gezinnen? Er rezen meer vragen dan dat er antwoorden kwamen.

Deze vragen waren voor De Mussen aanleiding om met het Lectoraat Jeugdhulp in Transformatie van De Haagse Hogeschool in gesprek te gaan over een onderzoek naar de behoefte bij zowel de gezinnen als bij de professionals. De resultaten uit het onderzoek vormen een belangrijke tussenstap om uiteindelijk tot een gezamenlijk gedragen aanbod te komen voor gezinnen met jonge kinderen (tussen de 0 en 4 jaar) in kwetsbare situaties in de Schilderswijk. Het onderzoek is in het voorjaar van 2023 uitgevoerd.

1 Werkwijze Onderzoek

1.1 Doel- en vraagstelling

Het doel van het onderzoek is om inzicht te krijgen in de behoeften bij ouders van jonge gezinnen[1] aan ondersteuning/hulp en activiteiten. Omdat de verkregen inzichten uiteindelijk moeten leiden tot een meer passend aanbod in de wijk is een nevendoel om ook in kaart te brengen wat op dit moment het professionele aanbod is in de wijk.

Met het onderzoek willen we een antwoord geven op de volgende (deel)vragen:

Hoofdvraag (behoefte):

Wat zijn de behoeften van ouders van jonge kinderen (vanaf de zwangerschap totdat het jongste kind 4 jaar wordt) in de Schilderswijk aan ondersteuning ten aanzien van ouderschap?

Deelvragen behoefte:

- Aan wat voor ondersteuning bij zwangerschap en opvoeden hebben deze ouders behoefte (informatief, praktisch, sociaal/emotioneel)?
- Van welke ondersteuningsbronnen maken deze ouders gebruik bij zwangerschap en opvoeden?
- Welke ondersteuning bij zwangerschap en opvoeden hebben deze ouders gemist?
- Van wie/welke organisatie zouden deze ouders ondersteuning willen krijgen bij zwangerschap en opvoeden?

Nevenvraag (aanbod):

Hoe ziet het bestaande (in)formele aanbod aan opvoedingsondersteuning voor ouders van jonge gezinnen (vanaf de zwangerschap totdat het jongste kind 4 jaar wordt) in de Schilderswijk er uit en hoe kan dat (beter) aansluiten op de behoeften van ouders/moeders?

Deelvragen aanbod:

- Waaruit bestaat het aanbod ondersteuning bij zwangerschap en opvoeden voor deze ouders?
- Wat ontbreekt in het aanbod ondersteuning ouders bij zwangerschap en opvoeden?
- Welke wervingskanalen gebruiken professionals/organisaties om ouders te werven?
- Welke ouders worden daarmee wel en niet bereikt?

1.2 Opzet onderzoek

In dit onderzoek gaat het om het verzamelen van kwalitatieve informatie vanuit meerdere perspectieven:

- ouders met verschillende achtergronden wonend in de Schilderswijk,
- ervaringsdeskundigen (Schilderswijk Moeders[2]), en
- professionals.

In het onderzoek willen we niet alleen ruimte geven aan de verschillende perspectieven maar ook de verschillende partijen nader tot elkaar brengen en elkaar laten ontmoeten. We streven niet naar een volledig en representatief beeld omdat hier een uitgebreider onderzoek voor nodig is. Dat is in deze periode niet haalbaar.

In het onderzoek combineren we verschillende onderzoeksmethoden:

- Het wereldcafé voor het onderzoek naar de behoeften bij de ouders.
- Een korte digitale enquête voor het onderzoek bij de professionals.
- Een ontmoeting tussen ouders en professionals ter validering en verrijking van de onderzoeksresultaten.

Wereldcafé (zie ook toelichting in de bijlage)

Op 8 mei 2023 vond in de ochtend een drie uur durend wereldcafé plaats in buurthuis 'De Mussen'. Voor deze bijeenkomst zijn door middel van het netwerk van De Mussen en het netwerk van de Schilderswijk Moeders een groot aantal ouders benaderd voor deze bijeenkomst. Hierbij is gebruik gemaakt van verschillende methoden waaronder: WhatsApp, telefonisch, uitdelen van flyers en het fysiek aanspreken van moeders bij de Mussen en/of de voorschool. Uiteindelijk heeft dit geleid tot een bijeenkomst waarbij 51 moeders met zeer diverse achtergronden aanwezig waren. Na een korte introductie is met deze moeders aan zeven verschillende tafels gesproken over de ervaringen gedurende de zwangerschap en het opvoeden in de eerste vier jaar van het kind. In drie gespreksrondes stonden we stil bij de ervaringen met en wensen bij ondersteuning gedurende de zwangerschap, de eerste twee jaar en de leeftijdsfase twee tot vier jaar.

[1] Met jonge gezinnen bedoelen we gezinnen vanaf de zwangerschap totdat het jongste kind 4 jaar is.

[2] Schilderswijk Moeders hebben veelal dezelfde achtergrond als de wijkbewoners. Het is een cultuur gemêleerde groep moeders die te maken hebben gehad met vergelijkbare ervaringen als veel wijkbewoners, zoals gevlucht uit land van herkomst, huiselijk geweld, financiële problematiek, sociaal isolement, etc. Zij ondersteunen en activeren de wijkbewoners op het gebied van financiën, opvoeding, huiselijk geweld, scholing en ontwikkeling. Indien nodig zorgen zij dat gepaste hulp op gang komt en fungeren zo als intermediair tussen informele en formele hulpverlening.

De gesprekstafels zijn samengesteld op basis van de gesproken (moeder)taal. De voertaal aan de tafels was Nederlands en er was een tolk aanwezig die (indien nodig) het gesprek kon vertalen. Elke tafel werd begeleid door een gespreksleider en gedurende het gesprek werden aantekeningen gemaakt ten behoeve van het onderzoek. Voorafgaand aan het Wereldcafé is de gespreksleidraad voorgelegd aan de ouderraad van de Mussen en een aantal Schilderswijk Moeders om te controleren of de vragen voldoende aansluiten bij de moeders (zie bijlage-1 Het wereldcafé).

Enquête professionals

Naast het wereldcafé is binnen het professionele netwerk van De Mussen een korte digitale enquête over het bestaande aanbod in de Schilderswijk (zie bijlage 2, Enquête professionals) verspreid onder professionals die in de wijk werkzaam zijn. Op deze enquête hebben na een reminder veertien professionals van verschillende organisaties gereageerd.

Ontmoeting ter validering en verrijking

Op 22 juni 2023 zijn de resultaten van het wereldcafé en de enquête onder professionals besproken op een bijeenkomst waarvoor alle deelnemers van het wereldcafé en professionals uit de Schilderswijk waren uitgenodigd. Ook voor deze bijeenkomst zijn de ouders en professionals via verschillende wegen benaderd. Mede dankzij een persoonlijke benadering via het netwerk van De Mussen waren er ruim 35 ouders en circa 19 professionals aanwezig. Tijdens de bijeenkomst zijn de resultaten van het wereldcafé gepresenteerd waarna aan de verschillende gesprekstafels ouders en professionals samen in gesprek gingen over de resultaten. Bij dit gesprek stonden drie vragen centraal:

- Herkennen jullie je in de voorlopige onderzoeksresultaten?
- Ontbreekt er iets?
- Hebben jullie nog ideeën of wensen die nog niet zijn genoemd?

In dit rapport beschrijven we de uitkomsten van deze ontmoeting niet apart. De opbrengsten en suggesties zijn meegenomen in de conclusie van dit rapport.

Afbeelding 1: Het Wereldcafé 8 mei 2023

Afbeelding 2: Bijeenkomst 22 juni 2023

2 Uitkomsten Wereldcafé ouders

2.1 Kenmerken geïnterviewde gezinnen

Aan de gesprekstafels van het Wereldcafé hebben 51 moeders[3] met tenminste één kind in de leeftijdscategorie van 0-4 jaar deelgenomen. Deze moeders zijn afkomstig uit verschillende landen, waaronder Ghana, Egypte, Eritrea, Kenia, Marokko, Somalië, Sudan, Syrië, Tunesië, Turkije en Yemen. Tijdens de gesprekken werd er een veelheid aan talen gesproken, zoals Arabisch, Berbers, Engels, Hindoestaans, Koerdisch, Perzisch, Soedanees, Turks, en Twi. De aanwezige tolken vertaalden het gesprek van het Nederlands naar één van deze talen, zodat alle moeders actief konden deelnemen en hun gedachten en ervaringen konden delen.

De meeste moeders verblijven al geruime tijd in Nederland, met een verblijfsduur variërend van 6 tot 27 jaar. Een kleiner percentage van de moeders woont sinds een maand tot 5 jaar in Nederland. De overgrote meerderheid van hen heeft een partner, hoewel er ook enkele alleenstaande moeders aanwezig waren. De meeste moeders wonen samen met hun kinderen en partner in één huis.

De gezinsgrootte varieert van een tot acht kinderen, waarbij de meeste moeders tussen de twee en vijf kinderen hebben. Tijdens de gesprekken kwam naar voren dat sommige moeders kinderen hebben verloren in hun land van herkomst, zowel bij de geboorte als kort daarna.

2.2 Zwangerschap

Uit de gesprekstafels blijkt dat een overgroot deel van de moeders uit de Schilderswijk tijdens de zwangerschapsperiode informatie heeft gemist. Ze hebben behoefte aan duidelijke en begrijpelijke informatie over zwangerschapskwaaltjes, noodzakelijke vitamines, mogelijke complicaties, de bevalling, het geven van borstvoeding, maar weten niet waar ze betrouwbare informatie kunnen vinden. Bovendien is het voor moeders onduidelijk welke organisaties ondersteuning kunnen bieden bij vragen en problemen die ze tijdens de zwangerschapsperiode tegenkomen. Moeders ervaren de combinatie van zwangerschap - met bijkomende zwangerschapskwaaltjes - en huishoudelijke taken zoals schoonmaken, boodschappen doen en de kinderen naar school brengen, als stressvol. Ze zouden graag praktische ondersteuning ontvangen.

> *"Ik had graag hulp gewild bij zwangerschaps-kwaaltjes en dan vooral willen weten dat sommige kwaaltjes bij andere vrouwen ook voorkomen, en dus normaal zijn. Het had mij echt geholpen als iemand mij dat had verteld."*

Over het algemeen zijn de moeders tevreden over de verloskundige, gynaecoloog, kraamzorg en de huisarts. Ze waarderen met name de frequente controles, echo's en de zorg die ze ontvangen die gericht is op de gezondheid en ontwikkeling van de baby. Als tip geven moeders dan ook om gebruik te maken van de huisarts, verloskundige en kraamzorg. Enkele moeders vinden dat deze voorzieningen meer aandacht kunnen besteden aan de gezondheid en het welzijn van de moeder zelf. Moeders adviseren andere moeders om voldoende rust te nemen tijdens de zwangerschapsperiode en aandacht te besteden aan de eigen gezondheid.

De taalbarrière ervaren moeders als struikelblok in het contact met huisartsen en ziekenhuizen. Vaak moeten de moeders zelf een tolk regelen. Hoewel sommige moeders Nederlandse zinnen en vragen uit hun hoofd leren, blijkt het begrijpen van de antwoorden in het Nederlands een uitdaging te zijn. De taalbarrière leidt tot gevoelens van onzekerheid bij meerdere moeders, waardoor de drempel om hulp te vragen hoger is. Om misscommunicatie te vermijden is een concrete vraagstelling van zorgverleners belangrijk. Een moeder zegt hier het volgende over:

> *"Huisartsen vragen vaak wanneer je op afspraak komt; 'Wat kan ik voor je doen?' Als ik dat zou weten, zou ik niet bij de huisarts zijn".*

Daarnaast geven een aantal moeders aan dat ze zich onvoldoende gehoord voelen door huisartsen, die de zorgen vaak snel normaliseren.
Vanuit het eigen netwerk ervaart een deel van de moeders ondersteuning. Ze ontvangen hulp van vriendinnen, (schoon)zussen, (schoon)moeders, andere vrouwen uit de gemeenschap en hun echtgenoten. Deze steun is onder andere zichtbaar in het samen uitvoeren van taken zoals koken, schoonmaken, oppassen en het brengen van kinderen naar school. Een deel van de moeders heeft geen of weinig sociale contacten in Nederland. Contacten in buurthuizen en telefonisch contact met familie in het land van herkomst zijn voor deze moeders waardevolle vormen van ondersteuning. Moeders noemen ook Facebook-groepen met informatie in hun eigen taal (zoals 'Supermama') als een belangrijke bron. Daarnaast adviseren moeders elkaar om gebruik te maken van het programma Moeders informeren Moeders.

> *"Elkaar helpen zit in onze cultuur"*

2.3 Baby 0-2 jaar

Uit de gesprekstafels blijkt dat moeders in de Schilderswijk niet altijd weten wie hen kan helpen bij vragen en problemen die ze tegenkomen tijdens de babyperiode (0-2 jaar). Vooral

jonge moeders, die een netwerk van andere moeders missen, ervaren een tekort aan ondersteuning bij opvoedvragen en opvoedtwijfels over bijvoorbeeld meertalig opvoeden, voeding en ziekte bij kinderen. Een andere belemmering is het beperkte aanbod voor opvangmogelijkheden tijdens activiteiten zoals taalles, naailes en inburgering. Hierdoor voelen moeders zich beperkt in hun mogelijkheden om deel te nemen aan deze activiteiten.

> Er wordt gewezen naar de kleine kinderen die aan tafel erbij zitten – waar een moeder veel pogingen doet tot afleiden met een smartphone, oortjes etc. – *"kijk maar, dat gaat niet".*

Over het algemeen zijn moeders zeer tevreden over de kraamzorg, hoewel de taken en wat ze kunnen verwachten van de kraamzorg voor sommige moeders onduidelijk waren. Moeders ervaren de ondersteuning vanuit het consultatiebureau wisselend. Voor sommige moeders is het een waardevolle ondersteuning, terwijl andere moeders zich niet begrepen voelen en informatie missen, met name over het geven van borstvoeding. De taalbarrière speelt hierbij een grote rol, waarbij moeders verantwoordelijk zijn om zelf een tolk te regelen. Moeders vinden dat het consultatiebureau meer initiatief kan tonen om de moeders te begrijpen, bijvoorbeeld door tolken aan te bieden om taalbarrières te overbruggen. Ze willen meer diepgang in de interactie, moeders ervaren dat er niet echt wordt doorgevraagd, het zijn vaak standaardvragen die gesteld worden waarbij de focus ligt op de groei van het kind. Bovendien willen moeders niet altijd aangeven of erkennen dat er iets niet goed gaat met hun kind. Om misinformatie te voorkomen en vertrouwen op te bouwen benadrukken moeders de noodzaak van voldoende informatie en uitleg tijdens de bezoeken. Ook is het belangrijk dat het consultatiebureau aangeeft dat het om samenwerking met moeders gaat, om goed voor hun kinderen te zorgen.

Naast de formele bronnen van ondersteuning, ervaart een groot deel van de moeders steun vanuit het eigen netwerk, zoals van vriendinnen, (schoon)moeders, andere familieleden en buurvrouwen. Een deel van de moeders hebben weinig tot geen sociale contacten in Nederland, en adviseren niet te snel zwanger te worden van een volgend kind, aangezien ze merken dat ze veel alleen moeten doen.

> *'Je staat er namelijk alleen voor, er is geen familie die je kan ondersteunen'.*

Tenslotte geven moeders enkele tips aan andere moeders. Ze benadrukken het belang van samenzijn en raden aan om (samen met de kinderen) deel te nemen aan activiteiten en ontmoetingsplekken in de wijk. Daarnaast moedigen ze deelname aan voorbereidingsprogramma's voor de voorschool of peuterspeelzaal aan, waarbij moeders op de groep mogen blijven, observeren wat hun kind leert, leren om samen met hun kind te spelen en hun kind went aan een omgeving met andere kinderen.

2.4 Peuter 2-4 jaar

Uit de gesprekstafels blijkt dat moeders in de Schilderswijk ook tijdens de peuterperiode (2-4 jaar) niet goed weten waar ze terecht kunnen voor hulp en ondersteuning. Het is voor meerdere moeders een uitdaging om de juiste informatie te vinden over het beschikbare aanbod in de wijk zoals leuke activiteiten en speelplekken. Ze noemen het buurthuis en de Schilderswijk Moeders als belangrijke bronnen van steun, die hen helpen om hun weg te vinden en de nodige ondersteuning te krijgen. Het brengen van hun kinderen naar de peuterspeelzaal biedt moeders de gelegenheid om in contact te komen met andere moeders.

Een belangrijk punt dat door meerdere moeders wordt genoemd is de zorg die zij hebben over de taalontwikkeling en meertalige opvoeding. Ze geven aan dat ze onvoldoende informatie en begeleiding krijgen van het consultatiebureau met betrekking tot meertalig opvoeden.

> *"Want dan zeggen ze bijvoorbeeld: 'Uw kind hoort niet'. Maar als moeder weet ik, hij hoort. Het consultatiebureau houdt geen rekening met tweetaligheid. Bijvoorbeeld, kinderen moeten 20 woorden kunnen zeggen. Maar misschien kunnen ze dat niet in het Nederlands, maar alles bij elkaar wel, want ze spreken ook* [andere talen]. *Als ouder word je gestrest: 'wat is er aan de hand met mijn kind"*

Daarnaast geven moeders aan dat een klein huis een obstakel vormt. Vooral in de winter zorgt dit ervoor dat gezinsleden elkaar in de weg zitten. Dit heeft invloed op de leefruimte en kan leiden tot frustraties in huis.

Tot slot ervaren moeders uitdagingen bij het vinden van specialistische ondersteuning voor hun kinderen. Zij noemen lange wachtlijsten voor specialistisch onderwijs en het ontbreken van specifieke hulp in de regio als belemmeringen. Dit leidt tot stress en onzekerheid bij moeders, die graag tijdige hulp willen ontvangen voor hun kinderen.

2.5 Wensen

Tijdens de gesprekstafels zijn door de moeders verschillende behoeften en wensen geuit met betrekking tot ondersteuning tijdens de zwangerschap en de opvoeding:

Tolk

Moeders hebben behoefte aan een tolk bij een afspraak met de huisarts, het ziekenhuis en het consultatiebureau. Het beschikbaar stellen van een tolk kan de communicatie met professionals verbeteren, waardoor het eenvoudiger wordt om vragen en zorgen te bespreken en de informatie van de professionals beter te begrijpen.

Informatie over de zwangerschap, de bevalling, (borst)voeding en taalontwikkeling

Moeders hebben behoefte aan betrouwbare en begrijpelijke informatie over onderwerpen zoals zwangerschapskwaaltjes, essentiële vitamines, eventuele complicaties, de bevalling en het geven van borstvoeding en vaste voeding. Bovendien is er zorg bij moeders over de taalontwikkeling van hun kinderen. Er is behoefte aan informatie en begeleiding met betrekking tot meertalig opvoeden.

Praktische hulp tijdens de zwangerschapsperiode en opvangmogelijkheden tijdens lessen en cursussen

Moeders wensen ondersteuning bij huishoudelijke taken, zoals boodschappen doen en het brengen van kinderen naar school, met name wanneer ze ziek zijn of zich niet goed voelen tijdens de zwangerschap. Er is daarnaast behoefte aan opvangmogelijkheden tijdens activiteiten waar moeders aan (willen) deelnemen zoals taalles, naailes en inburgeringscursus.

Contact met andere (aanstaande) moeders om ervaringen en informatie uit te wisselen

Moeders hebben behoefte aan contact met andere (aanstaande) moeders om ervaringen en informatie uit te wisselen. Er is specifiek behoefte aan ontmoetingsmomenten voor moeders van jonge kinderen (0-4 jaar), in groepen die gemengd zijn wat betreft land van herkomst. Bovendien lijkt er verborgen verdriet te zijn rondom miskramen, stilgeboorte en ziekte van kinderen, voor deze moeders kan een lotgenoten groep georganiseerd worden.

Ondersteuning bij zelfzorg

Moeders vinden dat instanties meer aandacht kunnen besteden aan de gezondheid en welzijn van de moeders zelf. Er is dan ook behoefte aan ondersteuning bij zelfzorg.

Laagdrempelige ondersteuning bij opvoedvragen

Moeders geven aan dat ze graag gemakkelijk toegang willen hebben tot ondersteuning, bijvoorbeeld via een telefonische hulplijn of WhatsApp. Ze willen snel en eenvoudig advies kunnen krijgen wanneer ze vragen hebben of zich zorgen maken over de opvoeding en van hun kinderen. Ook willen moeders weten wat de ondersteuningsmogelijkheden zijn wanneer zij hulp nodig hebben bij de opvoeding bijvoorbeeld als een kind niet luistert of nog niet zindelijk is.

Breder aanbod voor jonge kinderen

Moeders willen graag een breder aanbod van activiteiten voor jonge kinderen (0-2 jaar) gericht op leren, bewegen, ontwikkelen en samenspelen. Moeders hebben behoefte aan voorbereidingsprogramma's op de voorschool of peuterspeelzaal, waarbij moeders op de groep mogen blijven, observeren wat hun kind leert, leren om samen met hun kind te spelen en hun kind went aan een omgeving met andere kinderen. Ook voor de leeftijdscategorie 2 tot 4 jaar wensen moeders meer activiteiten.

Diepgang in gesprekken met professionals over opgroeien, opvoeden en het aanbod in de wijk

Moeders geven aan dat ze behoefte hebben aan meer dan alleen de standaardvragen en -antwoorden van consultatiebureaumedewerkers. Ze willen dat er ruimte is voor een open en diepgaander gesprek over opvoeden en de ontwikkeling van hun kinderen. Bovendien zouden moeders het prettig vinden als de leidsters van de peuterspeelzaal op de hoogte zijn van het aanbod in de wijk zodat zij de moeders eventueel door kunnen verwijzen.

3 Resultaten digitale enquête professionals

3.1 Opzet en respons

Om het huidige aanbod in de Schilderswijk voor jonge gezinnen in kaart te brengen en na te gaan wat professionals zien als ontbrekend is een digitale enquête uitgezet. De oproep om de enquête in te vullen is per mail verspreid onder het professionele netwerk van De Mussen. Na een reminder hebben uiteindelijk 14 professionals van verschillende organisaties de enquête ingevuld:

- Haaglanden Medisch Centrum
- Stichting Lotje
- Ella Verloskundige Zorg
- Loket voor Jonge Moeders, stichting JESS
- Gemeente Den Haag, afdeling Participatie, Gelijkwaardig Meedoen Lab
- FIOM Den Haag
- Centrum voor Jeugd en Gezin Den Haag
- Leger des Heils
- Stichting JESS- project Eigen Toekomst Plan
- De Mussen
- Indigo Haaglanden
- Home-Start Humanitas
- Gemeente Den Haag Centrum voor Jeugd en Gezin jeugdgezondheidszorg
- Helpdesk Geldzaken

3.2 Antwoorden enquête

Uit de enquête onder professionals in de Schilderswijk blijkt dat er verschillende methoden zijn om moeders in de Schilderswijk te bereiken. Een veelgebruikte aanpak is het gebruik van een website en het verspreiden van flyers. Daarnaast wordt er vaak verwezen naar andere organisaties en vindt er ook veel bereik plaats via mond-tot-mondreclame.

De geboden ondersteuning is erg divers. Zo zijn er spreekuren waar moeders terechtkunnen voor vragen en advies. Daarnaast wordt er voorlichting gegeven en wordt er doorverwezen naar relevante instanties wanneer het eigen aanbod niet volstaat. Ook biedt men begeleiding en opvoedondersteuning aan. Een ander aspect van ondersteuning is het organiseren van uitwisseling en contact tussen moeders, waarbij moeders andere moeders informeren en ondersteunen.

Uit de enquête komt ook naar voren dat er enkele zaken ontbreken in het huidige aanbod. Professionals geven aan dat zij moeite hebben om overzicht te krijgen van het beschikbare aanbod en de samenhang hierbinnen.

Daarnaast missen zij vooral praktische ondersteuning, zoals oppas, opvang en huisvesting. Ook spreken zij de wens uit voor een meertalig aanbod, zodat ook moeders die minder goed Nederlands spreken worden bereikt.

Er zijn volgens de professionals bepaalde groepen moeders die momenteel minder goed worden bereikt. Dit betreft onder andere moeders die de Nederlandse taal niet goed beheersen en weinig sociale contacten hebben. Daarnaast vormen nieuwkomers, zoals specifieke groepen uit Eritrea en Bulgarije, een uitdaging om te bereiken. Verder blijkt uit de enquête dat moeders met psychische problemen ook minder goed worden bereikt.

4 Conclusie

Uit het onderzoek onder moeders en professionals in De Schilderswijk met betrekking tot zwangerschap en het opvoeden van jonge kinderen komen opvallende overeenkomsten naar voren die richting kunnen geven aan het verbeteren van de ondersteuning aan de jonge gezinnen in de Schilderswijk.

Er is behoefte aan een breder aanbod van activiteiten voor moeders met jonge kinderen (0-4 jaar met de focus op 0-2 jaar), gericht op elkaar ontmoeten, de ontwikkeling van de kinderen en samenspelen. Het huidige aanbod in de wijk is beperkt. Volgens zowel professionals als moeders is er een gebrek aan overzicht van beschikbare voorzieningen en diensten in de wijk. Tevens is er een beperkt aanbod van informatie en diensten in andere talen. Dit zorgt ervoor dat moeders vaak niet weten waar zij terecht kunnen voor ondersteuning en hulp.

Tijdens de laatste bijeenkomst op 22 juni, waarbij zowel ouders als professionals aanwezig waren, bleek dat alle partijen deze vorm van contact waarderen en dat het gesprek helpt om snel te komen tot praktische oplossingen. In deze bijeenkomst kwamen de volgende wensen en suggesties naar voren:

1. Moeders hebben behoefte aan contact met andere moeders uit de wijk zodat ze ervaringen kunnen delen, informatie kunnen uitwisselen en elkaar kunnen ondersteunen. Een aantal moeders heeft aangegeven het leuk te vinden om in contact te komen met moeders die een andere achtergrond hebben dan zijzelf. De Schilderswijk Moeders, buurthuis De Mussen en Moeders informeren Moeders zijn voorbeelden van informele netwerken die moeders erg waarderen.

2. Moeders hebben behoefte aan laagdrempelige ondersteuning wanneer ze vragen en/of opvoedtwijfels hebben en/of zich zorgen maken over de ontwikkeling van hun kinderen.

3. Moeders hebben behoefte aan meer beschikbaarheid en toegankelijkheid van informatie en ondersteunende (informele) diensten voor moeders tijdens de zwangerschap en opvoeding. Door de taalbarrière voelen de moeders zich niet goed gehoord en begrepen. De taalbarrière vormt tevens een belemmering in de toegang tot essentiële informatie en ondersteuning.

4. Er is duidelijk behoefte aan meer praktische ondersteuning in de wijk, zoals oppas, opvang en hulp bij huisvestiging. Dit gebrek aan praktische ondersteuning legt extra druk op moeders met betrekking tot het combineren van zorgtaken met andere verantwoordelijkheden. Bij de moeders die over een minder groot netwerk beschikken weegt dit extra zwaar omdat zij voor deze praktische hulp niet terug kunnen vallen op hun eigen netwerk.

Op basis van deze bevindingen kunnen we concluderen dat er in De Schilderswijk behoefte is aan verbetering van de beschikbaarheid en toegankelijkheid van informatie en ondersteunende (in)formele diensten voor moeders tijdens de zwangerschap en opvoeding van hun kinderen.

Bijlage 1
Wereldcafé ouders

Korte introductie gespreksleiders Wereldcafé De Mussen 8 mei 2023

Beste gespreksleider,

Wat fijn dat je mee te doet met het interviewen van jonge moeders in de Schilderswijk over hun ervaringen met en behoeften aan ondersteuning rond de zwangerschap en het opvoeden van kinderen tot vier jaar. De bijeenkomst staat gepland op 8 mei 2023 bij De Mussen. Een korte toelichting op het onderzoek is opgenomen in bijlage 1.

We gaan aan de slag volgens de methode Wereld café, onderstaand vind je een korte beschrijving over die methode. Vanaf 9.30u ontvangen we de moeders in De Mussen. Zij worden uitgenodigd om rond vijf tafels in gesprek te gaan over hun ervaringen en behoeften rond zwangerschap en opvoeding van jonge kinderen in de Schilderswijk. Aan elke tafel is een gespreksleider, een tolk en iemand die een verslag maakt van wat er gezegd wordt. Daarnaast is er een 'hulplijn' voor de gespreksleiders en de medewerkers van De Mussen zijn aanwezig om het proces in banen te leiden. Jij bent één van de gespreksleiders.

We nodigen je uit om op 8 mei a.s. om 8.30u bij De Mussen aanwezig te zijn, voor een korte briefing. Helaas is er vanwege de vakantie geen tijd meer voor een ander moment. Er is een interviewleidraad gemaakt, in overleg met de medewerkers van De Mussen, Schilderswijkmoeders en andere ouders. Die vind je in de bijlage bij deze introductie. De bedoeling is dat je de vragen daarin in elk geval aan de orde komen. En, als je nog kleine aanvullingen/suggesties/ verzoeken voor vragen hebt dan ben je van harte uitgenodigd om die naar mij te mailen.

We kijken er naar uit om op 8 mei a.s. aan de slag te gaan om met moeders te onderzoeken wat hun ervaringen zijn met bevallen en opvoeden in de Schilderswijk. Als je nog vragen hebt kun je contact opnemen via onderstaand e-mailadres.

Met hartelijke groet,

Marion van de Sande, mede namens Marian van Kleinwee, Herma van Essen, Wouter Reith

Korte toelichting op het onderzoek

De Mussen wil een passend aanbod ontwikkelen om jonge gezinnen in kwetsbare situaties in de Schilderswijk te bereiken en te ondersteunen bij opvoeden en ontwikkelen van kinderen van 0-4 jaar. Uitgangspunten die wij hierbij hanteren zijn:
Het aanbod moet aansluiten op de behoefte van de gezinnen
Het aan bod is integraal en moet aansluiten op het bestaande aanbod in de wijk
We doen onderzoek naar de impact en effectiviteit van het aanbod

Doel onderzoek

Om tot een invulling van het aanbod te komen gaan we in samenwerking met de HHS onderzoek doen om inzicht te krijgen in: De behoeften bij ouders van jonge gezinnen aan ondersteuning/hulp en activiteiten. Met jonge gezinnen bedoelen we gezinnen vanaf de zwangerschap totdat het jongste kind 4 jaar is.
Om de behoeften in kaart te brengen zijn de volgende subdoelen geformuleerd:
Het in beeld brengen wat er al aan professioneel aanbod is in de wijk
Het gaat in dit onderzoek om het verzamelen van kwalitatieve informatie vanuit meerdere perspectieven: ouders met verschillende culturele achtergrond, ervaringsdeskundigen (Schilderswijkmoeders) en professionals. We streven niet naar een volledig en representatief beeld omdat hier een uitgebreider onderzoek voor nodig is en dat is nu niet haalbaar.

Bijlage 2 Methode Wereldcafé

‘Een world café of wereldcafé is een gestructureerd gespreksproces voor kennisindeling waarbij groepen mensen een onderwerp bespreken aan verschillende kleine tafels zoals die in een café. Er kan een zekere mate van formaliteit worden gehandhaafd om ervoor te zorgen dat iedereen de kans krijgt om te spreken. Hoewel in het begin vooraf gedefinieerde vragen zijn afgesproken, worden uitkomsten of oplossingen niet van tevoren besloten. De veronderstelling is dat collectieve discussie de opvattingen van mensen kan veranderen en collectieve actie kan aanmoedigen. Evenementen moeten minimaal twaalf deelnemers hebben, maar er is geen bovengrens. In Israël werd in 2011 bijvoorbeeld een evenement genaamd 1000 Tables op een dag georganiseerd in verschillende steden als onderdeel van een reeks protesten voor sociale rechtvaardigheid die rond die tijd werden gehouden en ongeveer duizenden mensen namen eraan deel’. (Wikipedia n.d.)

Gespreksleidraad

Wereldcafé
Ondersteuningsbehoeften jonge moeders in de Schilderswijk
dd. 8 mei 2023
9.30-11.30u De Mussen, Hoefkade 602, 2526 CM Den Haag

Wat willen we weten:
(hoofdvraag)
Behoeften aan ondersteuning van ouders van jonge kinderen,
vanaf de zwangerschap
totdat het jongste kind 4 jaar wordt

Onderstaand zijn 7 blokjes uitgewerkt.
Het is de bedoeling dat alle **vetgedrukte vragen** besproken worden. Dat mag ook in eigen woorden!
De andere vragen zijn 'hulpvragen' die je kunt gebruiken om door te vragen.
Het is vooral belangrijk dat iedereen zich op het gemak voelt en er een prettig gesprek ontstaat. Pas de manier van vragen stellen hier gerust op aan.

Schrijf in steekwoorden de antwoorden op het tafelkleed.
of
Vraag iemand om het voor je op te schrijven als je dat fijner vindt

Let op:
Stel 1 vraag
Wacht totdat iemand gaat antwoorden of nodig iemand uit
Vraag anderen: hoe ging dat bij jou?
Als moeders over oudere kinderen of andere zaken gaan praten luister je en stel dan de vraag opnieuw

Start

a. Fijn dat jullie gekomen zijn!

Introductie: De Mussen en De Haagse Hogeschool doen samen onderzoek naar het aanbod van hulp en ondersteuning voor ouders/ gezinnen bij zwangerschap en opvoeden van jonge kinderen (0 tot 4 jaar) in de Schilderswijk. We willen te weten komen hoe het is om in de Schilderswijk zwanger te zijn en een baby te hebben. Waar liepen jullie tegenaan en bij wie kon je terecht voor ondersteuning?

b. Iedereen die hier aan tafel zit is moeder of wordt binnenkort moeder. Hoe je dat doet wat, wat je daarbij tegenkomt in de Schilderswijk daar gaan we met elkaar over praten.
c. Laten we elkaar eerst even beter leren kennen
    - Stel jezelf voor, stel de tolk voor.
    - Leg uit wat ieders rol/ taak is (gespreksleider, verslaglegging).

Korte uitleg over verslaglegging (anoniem, om te onthouden etc.)

1. Kennismaking

a. Vertel eens over jezelf, wie ben je?
   - Waar kom je vandaan, hoe lang ben je in Nederland?

b. Uit hoeveel personen bestaat je gezin er uit (moeder, vader, 3 kinderen, oma, tante)
   - Wonen jullie allemaal bij elkaar?
   - Met hoeveel personen woon je in je huis?
   - Hoeveel kinderen heb jij? Heb je een man of alleenstaand?
   - Wonen alle kinderen in Nederland of ook in het buitenland?

c. Hoe trots ben je op je kind(eren)? vertel eens….(vraag een foto of iets uit te kiezen)
   - Wat kan je kind/kinderen heel goed?
   - Wat doet dit met jou als dat ziet/ hoort?

d. Wordt er hier in Nederland anders naar zwangerschap en opvoeden gekeken dan je gewend bent?

2. ZWANGERSCHAP

Het gaat over de ervaringen met de zwangerschap.

a. Waar had je hulp bij gewild, of waarover had je meer willen weten tijdens je laatste zwangerschap?

b. Wie stonden er voor je klaar tijdens de zwangerschap, van wie kreeg je steun?

c. Welk instanties/ organisaties waren betrokken bij je zwangerschap (bijv. verloskundige, arts)
   - Hoe kwam je hiermee in contact

d. Wat of wie zou je aanraden aan een vriendin, zus, buurvrouw die zwanger is?

3. BABY 0-2 JAAR

- Het gaat nu over de ervaringen met het opvoeden/ verzorgen van de baby.

a. Waar had je hulp bij gewild, of waarover had je meer willen weten toen je kind nog een baby was (0-2 jaar)?

b. Wie stonden er voor je klaar bij het opvoeden/ verzorgen van je baby, van wie kreeg je steun?

c. Welke instanties/ organisaties waren betrokken bij het opvoeden/ verzorgen van je baby? (bijv. kraamzorg, consultatiebureau)
   - Hoe kwam je hiermee in contact?

d. Wat of wie zou je in deze periode aanraden aan een vriendin, zus, buurvrouw met een baby?

4. PEUTERS 2-4 JAAR

- Het gaat over de ervaringen met het opvoeden/ verzorgen van de baby.
  a. Waar had je hulp bij gewild, of waarover had je meer willen weten toen je kind nog een peuter was (2-4 jaar)?

  b. Wie stonden er voor je klaar bij het opvoeden/ verzorgen van je peuter? Van wie kreeg je steun?

  c. Welke instanties/ organisaties waren betrokken bij het opvoeden van je peuter? (bijv. consultatiebureau, voorschool)
     - Hoe kwam je hiermee in contact?

  d. Wat of wie zou je in deze periode aanraden aan een vriendin, zus, buurvrouw met een peuter?

5. Wensen

- Tot slot gaat het over welke hulp of ondersteuning je graag gewild had maar die jij gemist hebt.

  a. Welke ondersteuning bij zwangerschap had je fijn gevonden, die er nu niet was?
  b. Welke ondersteuning bij opvoeden had je fijn gevonden die er nu niet was?

Bijlage 2
Enquête professionals

Onderzoek 'Goede start Ouder en Kind'
Beste Professional,

De Mussen en De Haagse Hogeschool doen samen onderzoek naar het aanbod van hulp en ondersteuning voor ouders/ gezinnen bij zwangerschap en opvoeden van jonge kinderen (0 tot 4 jaar) in de Schilderswijk. Hiervoor gaan we binnenkort in gesprek met een groot aantal bewoners van de wijk om hun behoeften in kaart te brengen.

Aan de andere kant willen we ook te weten komen op welke manier jij en/of jouw organisatie deze jonge gezinnen ondersteunt bij de zwangerschap en het opvoeden. Hiermee willen we in kaart te brengen welk hulpaanbod er al is en welke behoefte er nog ligt bij professionals om de gezinnen in de wijk zo goed mogelijk te kunnen bereiken.

Om dit in kaart te brengen willen we je vragen om onderstaande zes vragen voor (5 mei) te beantwoorden.

Met vriendelijke groet,

Herma van Essen (De Mussen)
Wouter Reith (De Haagse Hogeschool)

Jouw werk en jouw organisatie
De eerste vier vragen gaan over de manier waarop jij en/of jouw organisatie ouders/gezinnen rondom de zwangerschap en bij het opvoeden van jonge kinderen ondersteunen.

1. Bij welke organisatie ben je werkzaam
2. Op welke groep ouders / gezinnen in de Schilderswijk ben jij en/of is jouw organisatie gericht?
3. Op welke manier probeer jij en/of jouw organisatie deze ouders/ gezinnen te bereiken? (Welke wervingskanalen gebruik je bijvoorbeeld?)
4. Op welke manier ondersteun jij en/of jouw organisatie ouders/ gezinnen bij de zwangerschap en het opvoeden van jonge kinderen in de Schilderswijk? (Wat is het aanbod vanuit jouw organisatie?)

Het hulp- en ondersteuningsaanbod in het algemeen.
De laatste twee vragen gaan over het totale hulp- en ondersteuningsaanbod voor ouders / gezinnen bij zwangerschap en het opvoeden van jonge kinderen in de Schilderswijk.
Wat ontbreekt naar jouw idee in het totale aanbod aan hulp en ondersteuning voor jonge ouders/ gezinnen bij zwangerschap en het opvoeden van jonge kinderen in de Schilderswijk? (Zie bijlage bij de uitnodiging voor deze vragenlijst voor een overzicht van het bestaande aanbod)
Zijn er specifieke groepen jonge ouders/ gezinnen die in de Schilderswijk moeilijk of niet bereikt worden? Zo ja, welke?

September 2023
© 2023 De Haagse Hogeschool

De Haagse Hogeschool
Johanna Westerdijkplein 75
2521 EH Den Haag
dehaagsehogeschool.nl
kennisnetwerkjeugdhaaglanden.nl

Auteurs
Barbera Voskuil
Wouter Reith
Marion van de Sande

Uitgever
De Haagse Hogeschool

Foto omslag
Shutterstock

Vormgeving
Gabriëlle Thijsen

ISBN: 9789083280158